

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

БІЛАН Марія Вікторівна

УДК 374.7.091(71):314.15 (=161.2)(07)

**РОЗВИТОК ОСВІТИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КАНАДІ
В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Лук'янова Лариса Борисівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, директор
(м. Київ).

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Бабушко Світлана Ростиславівна,
Національний університет фізичного виховання
і спорту України, завідувач кафедри туризму
(м. Київ);

кандидат педагогічних наук, доцент
Бусько Марія Богданівна,
Національний університет «Львівська
політехніка», доцент кафедри іноземних мов
(м. Львів).

Захист відбудеться «4» грудня 2024 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано «1» листопада 2024 року

Заступник голови
спеціалізованої вченої ради

Галина СОТСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Одним із наслідків численних міждержавних конфліктів та громадянських воєн є вимушене масове переселення людей. За даними Управління ООН у справах біженців, у 2019 році понад 70 млн. осіб стали вимушеними переселенцями, а до 2022 року їхня кількість зросла до 108,4 млн. Причини міграції можуть бути різними – від переслідувань і конфліктів до насильства та порушень прав людини, що, як правило, супроводжується стресами і потребує зусиль для їх подолання. Насамперед виникає нагальна потреба у захисті прав мігрантів та пошуку шляхів їх інтеграції в суспільства країн, що надають прихисток.

У цих складних умовах вагомим чинником допомоги мігрантам, зокрема їхньої інтеграції у соціум приймаючої сторони, стає освіта, завдяки якій біженці проходять базову соціалізацію і отримують можливість піднятися соціальними ліфтами. Економісти стверджують, що за умов вимушеного переселення суб'єктивна цінність інвестування в переносні активи, зокрема в освіту, значно зростає. Отже інвестування в освіту стає важливим заходом, що допомагає мігрантам влаштуватися на новому місці, адаптуватися та інтегруватися в нове суспільство і ринок праці.

Звернення до канадського досвіду організації освіти і навчання дорослих мігрантів пояснюється тим, що Канада історично приймала мігрантів і накопичила значний досвід у питаннях міграції, ставши однією з найпривабливіших країн для мігрантів з усього світу. У країні добре розроблене міграційне законодавство, що систематично оновлюється відповідно до сучасних потреб. Нещодавно федеральний уряд прийняв два програмні документи «Знання мають значення: навички і навчання для канадців» (Knowledge Matters: Skills and Learning for Canadians) та «Досягнення досконалості: інвестування в людей, знання та можливості» (Achieving Excellence: Investing in People, Knowledge and Opportunity), які відображають підхід Канади до мігрантів як до рушійної сили інноваційного розвитку країни та процвітання суспільства.

Важливим аргументом вивчення канадського досвіду є також той факт, що Канада активно приймає українських біженців, які змушені шукати безпечного прихистку через повномасштабну війну в Україні. Станом на 1 березня 2023 року Канада отримала понад 1,2 мільйона заявок від українців, з яких близько 800 тисяч було розглянуто та схвалено, а орієнтовно 300 тисяч українських заявників очікують на розгляд заяв на міграцію до Канади за програмою CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel – Канадсько-український дозвіл на екстрені поїздки).

Водночас аналіз наукової літератури з цієї проблеми свідчить, що питання освіти українських мігрантів у Канаді на сучасному етапі розглядається фрагментарно і не стало об'єктом цілісного вивчення. Основна увага науковців, практиків й управлінців зосереджена на питаннях освіти дітей з родин мігрантів, тоді як освіта дорослих мігрантів залишається поза увагою.

Соціальне значення освіти дорослих мігрантів з огляду на канадський досвід, вивчення джерельної бази, нормативно-правового підґрунтя, результати

проведеного дослідження щодо освітніх потреб й проблем українських мігрантів у Канаді дозволили виявити низку суперечностей, зокрема між:

- зростанням кількості мігрантів в Україні через війну, зокрема й внутрішньо переміщених осіб (ВПО), і необхідністю організації їхнього навчання для забезпечення соціально-гуманітарної підтримки та інтеграції у нові громади;
- потребою розроблення ефективних інструментів інтеграції дорослих мігрантів у суспільство та ринок праці через освіту й навчання і фрагментарністю та спорадичністю освітніх і культурно-просвітницьких заходів, які реалізуються в межах інтеграційно-міграційної політики України;
- потребою реалізації глобальної цілі сталого розвитку №4, яка передбачає надання якісної освіти та можливостей для навчання протягом усього життя для всіх, включно й дорослих мігрантів, і відсутністю системної співпраці між організаціями та установами, відповідальними за різні аспекти міграційних питань, що ускладнює комплексне вирішення наявних проблем.

Отже, з огляду на актуальність означеної проблеми, необхідність подолання окреслених суперечностей та обґрунтовану доцільність вивчення й об'єктивного осмислення канадського досвіду щодо міграційної політики, зокрема у сфері освіти дорослих мігрантів, темою дисертаційного дослідження було обрано **«Розвиток освіти українських мігрантів у Канаді в першій чверті XXI століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану наукових досліджень Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України в межах комплексного дослідження відділу андрагогіки: «Теоретико-методичні засади розвитку освіти різних категорій дорослого населення» (РК № 00117U001071) та відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих: «Тенденції розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу» (РК № 0117U001070). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 3 від 16 березня 2016 р.).

Об'єкт дослідження – освіта мігрантів в умовах суспільної інтеграції.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні засади освіти дорослих українських мігрантів у Канаді у першій чверті XXI століття з метою їх інтеграції у канадське суспільство.

Мета дослідження – на основі цілісного порівняльно-педагогічного аналізу освіти і навчання українських дорослих мігрантів у Канаді виявити їх змістово-процесуальні особливості та організаційно-педагогічне забезпечення у першій чверті XXI століття й обґрунтувати можливості творчого використання конструктивних ідей канадського досвіду у вітчизняній практиці.

Відповідно до мети, сформовано комплекс основних дослідницьких завдань:

1. Схарактеризувати теоретичні засади освіти мігрантів та проаналізувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження.
2. Здійснити ретроспективний аналіз української міграції в Канаді.

3. Проаналізувати організаційно-педагогічне забезпечення освіти дорослих мігрантів у Канаді.

4. Розкрити зміст і форми освіти дорослих мігрантів-українців у першій чверті XXI століття.

5. Здійснити мета-аналіз освіти українських мігрантів у першій чверті XXI століття.

6. Окреслити напрями творчого використання конструктивних ідей канадського досвіду щодо інтеграції дорослих мігрантів засобами освіти у вітчизняній практиці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють початок 2000-х років до сьогодення.

Нижня хронологічна межа визначена прийняттям федеральним урядом Канади у 2002 р. нового Закону про імміграцію (Immigration Act – Bill C-11), що став основою сучасної міграційної політики країни. Вихід за нижню хронологічну межу (до кінця XIX століття (1895-1914 pp.)) є логічним з двох причин: по-перше, перший імміграційний закон у Канаді (Immigration Act) було прийнято у 1895 р., що сприяло масовій імміграції, зокрема українців; по-друге, у цей час почала формуватися українська діаспора в Канаді, через яку розвивалася міграційна політика щодо українців.

Верхня хронологічна межа охоплює першу чверть XXI ст. і датується закінченням 15 квітня 2023 року спеціальної міграційної програми CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel). Ця програма забезпечувала спрощену візову допомогу українцям, які шукали притулку від війни, та акцентує увагу на інтеграції українських мігрантів у канадське суспільство та ринок праці

Територіальні межі дослідження охоплюють усі провінції Канади.

Концептуальна ідея дослідження. Успішна адаптація та інтеграція дорослих мігрантів у нове суспільство, а також їх входження на ринок праці приймаючої країни залежать від ефективного міграційного законодавства, організації системи освіти дорослих і освіти упродовж життя, яка враховує потреби мігрантів як соціально вразливої категорії. Важливими факторами також є розвиток освітньої інфраструктури формальної та неформальної освіти, організація ефективного навчання, зокрема вивчення мови приймаючої країни, відповідне навчально-методичне забезпечення та наявність кваліфікованих педагогічних кадрів для роботи з цією категорією дорослих. Канада, яка упродовж століть приймає мігрантів, має цінний досвід успішної інтеграції, який варто критично осмислювати та конструктивно адаптувати до українських реалій. Вивчення канадського досвіду сприятиме розробленню ефективної міграційної політики в Україні, а також ефективному використанню потенціалу освіти дорослих для інтеграції мігрантів і внутрішньо переміщених осіб.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення теорії наукового пізнання, взаємозв'язку та взаємозалежності конкретних історичних умов із педагогічними реаліями, що передбачають системний підхід до дослідження явищ і процесів; концептуальні положення освіти дорослих і порівняльної педагогіки; андрагогічний підхід до організації навчання дорослих

мігрантів задля їх успішної інтеграції в суспільство; інклюзивний підхід, що уможлиблює сприйняття мігрантів як суб'єктів соціально-політичного, економічного та культурного життя суспільства.

Теоретичною основою дослідження послуговували наукові праці вчених у галузі: методології порівняльної педагогіки щодо дослідження освітнього досвіду зарубіжних країн (Н. Авшенюк (2018), С. Бабушко (2015), Т. Десятов (2006), І. Литовченко (2018), Н. Махиня (2019), О. Огієнко (2009; 2014; 2020), С. Морон Гарсія та Л. Вілліс (Moron Garcia, & Willis, 2009), Т. Невіл (Neville, 2005); теорії та практики освіти дорослих (Л. Лук'янова (2017; 2018), П. Фрейр (Freire, 1973), М. Ноулз (Knowles, 1985); навчання й освіти різних категорій дорослих у формальній, неформальній та інформальній освіті (О. Комар (2015), М. Джонсон та Д. Майєвська (Johnson, & Majewska, 2022), В. Петерс (Peters, 2004), Г. Шуетце та М. Слоуї (Schuetze, Slowey, 2000), Г. Валіант (Valiant, 2002); міграційної політики різних країн світу щодо інтеграції дорослих мігрантів у суспільство приймаючої їх країни та ринок праці (С. Бабушко, Л. Соловей (2017), П. Кажміркевич (2011), Т. Шадріна (2016), Дж. Арендт, І. Болвіг та ін. (Arendt, Bolvig, et al., 2021), Г. Блейк і К. Мумма (Blake, & Mumma, 2020) та ін.; досвіду Канади з розвитку освіти дорослих (М. Борисова (2012), Н. Мукан і М. Бусько (2018), О. Теренко (2017a; 2017 b; 2018a), К. Рубенсон, Р. Десджардінс та Е.-С. Юн (Rubenson, Desjardins, & Yoon, 2007); організації навчання дорослих мігрантів у різних країнах світу, у тому числі й Канаді (М. Бусько (2014), М. Адамуті-Траче та Р. Світ (Adamuti-Trache & Sweet, 2010), А. Серватіус (Cervatiuc, 2008), Б. Кортні, С. Дустман І. Престон (Courtney, Dustmann, & Preston, 2020) та ін.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання окреслених завдань дослідження використано комплекс загальнонаукових методів, у тому числі *теоретичних*: інтерпретаційно-аналітичний – для висвітлення теоретичних засад проблеми навчання дорослих мігрантів; семантико-термінологічний – для аналізу поняттєво-термінологічного апарату дослідження; метод теоретичного узагальнення – для систематизації напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників, нормативно-правових документів та інших інформаційних ресурсів; історико-ретроспективний – для дослідження становлення і розвитку української діаспори в Канаді, а також системи навчання дорослих мігрантів у контексті освіти дорослих; порівняльно-педагогічний – для з'ясування особливостей організаційно-педагогічного та змістового забезпечення навчання дорослих мігрантів у Канаді та Україні, а також для характеристики сучасного стану освітньої підготовки мігрантів до інтеграції в суспільство і ринок праці в обох країнах; *емпіричних*: – у процесі опитування українців-мігрантів в Канаді за допомогою онлайн анкетування, обговорення проблеми дослідження із вітчизняними й зарубіжними експертами під час особистої участі у конференціях та інших наукових заходах; *прогностичних*: – для окреслення напрямів творчого застосування прогресивних ідей канадського досвіду з організації навчання дорослих задля їх успішної адаптації та інтеграції в суспільство і ринок праці.

Джерельну базу дослідження на різних його етапах склали 260 джерел, із них – 138 зарубіжних й 122 україномовних, а саме:

– офіційні документи, доповіді, звіти, інформаційно-аналітичні довідки міжнародних і європейських організацій: Агентства ООН у справах біженців (UNHCR, 2022; The UN Refugee Agency, 2023), Департаменту економіки та соціальних справ ООН (UN DESA, 1998), Міжнародної організації з міграції (IOM 2008; 2021; 2022; 2023), Організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD, 2018; 2019; 2021; 2022; 2023), Ради Європи (Council of Europe, 2022);

– офіційні документи, що регламентують різні міграційні питання у Канаді, у тому числі й для українців: «Громадянство та імміграція до Канади» (Citizenship and Immigration Canada, 2002), «Зелене світло до Канади» (Green Light Canada, 2022), «Банк вакансій для України» (Job bank for Ukraine, 2023); «Стратегічний план щодо громадянства» від уряду Канади (Government of Canada, 1985), «Імміграційна підтримка тих, кого торкнулася ситуація в Україні» (Government of Canada, 2022), Канадська зарубіжна програма з орієнтації» (Canadian Orientation Abroad Programme, 2023);

– закони України: «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2012), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015), «Про забезпечення функціонування української мови, як державної» (2019), «Про зовнішню трудову міграцію» (2015), «Про освіту» (2017); урядові постанови, законодавчі акти й інші нормативно-правові документи, основні з яких: Про Концепцію державної міграційної політики України (2011), Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (2017), Національна програма «Закордонне українство» на період до 2005 року» (2001), План заходів щодо інтеграції осіб, яким надано статус біженця, в українське суспільство на період до 2012 року (2009), Про затвердження плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (2018) та ін.;

– навчально-методичне забезпечення освіти дорослих мігрантів, зокрема посібники, навчальні програми, пілотні проєкти, методичні рекомендації: «Освіта» (Education, 2024); пілотний проєкт з вивчення англійської мови (ELT Pilot Project, 2024); «Навчатися, щоб жити в Канаді» (Learn4Life.ca, 2024), «Послуги новоприбулим» (Newcomer Services, 2024); «Вивчення мови за професійним спрямуванням» (Occupation-specific Language Training, 2024), «Проєкт Емануель» (Project Emmanuel, 2024); «Програми публічних бібліотек Торонто» (Toronto Public Library Programs, 2024);

– статистичні матеріали, довідники, словники, інформаційні ресурси мережі інтернет;

– матеріали періодичних і неперіодичних зарубіжних і вітчизняних видань, збірники матеріалів конференцій з проблеми дослідження тощо.

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався упродовж 2016-2024 рр. і охоплював три етапи.

На першому етапі (2016-2019 рр.) теоретично осмислювалася проблема дослідження; здійснювався аналіз педагогічної, психологічної, філософської наукової літератури, нормативно-правового забезпечення з міграційної політики України та Канади; формувалася джерельна база з проблеми дослідження; розроблялася програма і методика дослідницького пошуку; обґрунтовувалася

концепція дослідження; формувався поняттєво-термінологічний апарат; здійснювалося первинне узагальнення дослідницьких матеріалів.

На другому етапі (2020–2022 рр.) поглиблено вивчалася та розширювалася джерельна база дослідження; обґрунтовувалися теоретичні засади дослідження навчання дорослих мігрантів; здійснювався історико-ретроспективний аналіз формування української діаспори в Канаді та розроблялася періодизація її розвитку; аналізувалися етапи становлення і розвитку системи навчання дорослих мігрантів у Канаді в контексті освіти дорослих; систематизувався фактологічний матеріал задля визначення законодавчо-нормативних, організаційно-педагогічних, змістово-процесуальних особливостей навчання дорослих мігрантів з метою їх адаптації та інтеграції в нове суспільство і ринок праці; здійснювалася підготовка методичних рекомендацій.

На третьому етапі (2023–2024 рр.) відбувалося узагальнення результатів наукових пошуків; сформульовано загальні висновки; визначено напрями творчого використання прогресивних ідей канадського досвіду освіти і навчання дорослих мігрантів у вітчизняних реаліях; проводилося опитування українців, які через війну виїхали до Канади у пошуках притулку, аналізувалися отримані результати; здійснювалася апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня та у вітчизняних фахових виданнях з педагогіки; відбувалося впровадження результатів дослідження в освітню практику; завершувалося оформлення тексту дисертації та автореферату.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше в педагогічній науці здійснено порівняльно-педагогічне дослідження з проблеми освіти дорослих українських мігрантів у Канаді в першій чверті ХХІ століття; виявлено організаційно-педагогічні та змістово-процесуальні особливості цієї освіти; на основі визначених критеріїв описано процес формування української діаспори в Канаді та складено освітньо-культурний профіль українських мігрантів на різних етапах її розвитку; проведено опитування українських мігрантів у Канаді, яке емпірично підтвердило особливості їхньої адаптації та інтеграції через неформальну та інформальну освіту; визначено напрями творчого використання прогресивних ідей канадського досвіду в організації навчання дорослих мігрантів з метою адаптації та інтеграції у суспільство і ринок праці;

уточнено освітню термінологію, зокрема, проаналізовано та зіставлено зміст основних термінів дослідження: «адаптація», «інтеграція», «дорослий», «формальна / неформальна / інформальна освіта / навчання» в україномовному та англomовному дискурсах; визначено критерії розмежування термінів, що позначають осіб, змушених покинути постійне місце проживання, та обґрунтовано використання в дисертації терміну «мігранти» як загального;

до наукового обігу введено маловідомі в Україні праці зарубіжних дослідників та фактологічні матеріали з питань освіти дорослих мігрантів у Канаді;

подальшого розвитку набули методи порівняльних досліджень у сфері освіти дорослих та положення щодо можливостей і механізмів співпраці

стейкхолдерів, об'єднаних спільною метою сприяти адаптації та інтеграції дорослих мігрантів у суспільство і на ринку праці.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що узагальнено досвід Канади з організації навчання дорослих мігрантів і зокрема українців; виокремлено його конструктивні ідеї, що уможливило визначення основних напрямів їх творчого використання в Україні. Фактологічні матеріали дослідження можуть бути використані для осучаснення нормативно-правового забезпечення державної міграційної політики України, стратегії розвитку системи освіти дорослих в Україні, більш повного використання освітнього потенціалу неформальної / інформальної освіти, зокрема особливої категорії дорослих для забезпечення соціальної інклюзії. Отримані висновки й узагальнення можуть бути використані для складання аналітичних матеріалів щодо освіти і навчання українських дорослих мігрантів, а також для включення відповідного тематичного блоку до чергового видання «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні».

Результати наукового пошуку стануть у нагоді дослідникам, що здійснюють наукові розвідки з порівняльної педагогіки, теорії та історії педагогіки, соціології та ін. Науково-методичні рекомендації автора «Освіта дорослих мігрантів: досвід Канади для України» можуть використовуватися у процесі розроблення навчальних курсів, робочих програм чи силабусів з «Порівняльної педагогіки», «Соціальної педагогіки», «Освіти дорослих різних категорій населення», а також у діяльності закладів та установ, що організовують курси з вивчення державної мови, різні культурно-просвітницькі заходи для дорослих мігрантів-іноземців та ВПО. Основні результати дослідження можуть бути використані для андрагогічної та крос-культурної підготовки і професійного розвитку працівників зазначених закладів для роботи з дорослими мігрантами.

Результати дисертації *впроваджено* в освітній процес: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/20-2 від 05.06.2024); Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка № 258/2 від 06.06.2024); Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/153-1 від 03.06.2024), а також у діяльність Громадської спілки «Українська асоціація освіти дорослих» (довідка № 01-04/7 від 12.06.2024).

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час науково-практичних заходів різного рівня, зокрема: на *міжнародних конференціях* «New ways of creating scientific ideas for implementation» (18-20 вересня 2023 р., м. Варна, Болгарія), «Проблеми, пріоритети та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в ХХІ столітті» (15 лютого 2024 р., м. Кременчук, Україна), «Сучасні досягнення та перспективи науки та освіти» (15 листопада 2023 р., м. Житомир); *всеукраїнських наукових заходах*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистісно-професійне становлення педагога в контексті інтеграції України в європейський освітній простір» (2-3 листопада 2023 р., м. Вінниця), педагогічних читаннях «Особистісний і професійний розвиток дорослих: проблеми і перспективи», присвячених пам'яті академіка Семена Устимовича Гончаренка (2020-2024 рр., м. Київ); «Пам'яті видатного вченого-педагога Олени Степанівни

Дубинчук» (2020-2024 рр., м. Київ); *звітних науково-практичних конференціях* Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (2018-2024 рр., м. Київ).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 12 одноосібних публікаціях, із них: 5 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні; 1 методичні рекомендації; 5 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій українською, англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел (260 найменувань, з них 138 англійською мовою), додатків (17 додатків на 61 сторінці). Загальний обсяг дисертації становить 306 сторінок, основний зміст викладено на 219 сторінках. Робота містить 17 таблиць і 33 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету й комплекс основних дослідницьких завдань, а також висвітлено концептуальну ідею, теоретичну та методологічну основи дослідження, методи наукового пошуку та інформацію про джерельну базу, схарактеризовано основні етапи дослідження, викладено його наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, апробацію результатів дослідження, інформацію про публікації автора, обсяг і структуру дисертації.

У **першому розділі – «Освіта дорослих українських мігрантів у педагогічній компаративістиці»** – проаналізовано змістове наповнення ключових термінів дослідження в україномовному й англійськомовному дискурсах, обґрунтовано їх визначення та використання; здійснено аналіз теоретичних засад освіти дорослих мігрантів; визначено стан дослідженості проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Аналіз термінологічного апарату дослідження дозволив констатувати його складність і диференційованість. Зокрема одне поняття може мати кілька трактувань залежно від контексту, що спостерігається як в україномовному, так і в англійськомовному дискурсах й зумовлено тим, що міграція охоплює різні типи переміщень людей: в межах однієї країни, з однієї країни до іншої; на тимчасове або постійне поселення, а також з різними цілями цих переміщень.

Крім того, експерти Міжнародної організації з міграції (International Organization for Migration – ІОМ) зазначають, що міграція як явище розглядається на різних рівнях: міжнародному, регіональному та національному. Відповідно міграційні терміни відрізняються від країни до країни, і навіть в межах однієї країни вони можуть мати різний зміст. Зважаючи на це, серед різноманіття термінів, що позначають осіб, які змушені були залишити своє постійне місце або країну проживання через певні обставини (біженці, особи, що шукають притулку, іммігранти, емігранти, внутрішньо переміщені особи), для дослідження було обрано термін «мігранти» як «парасольковий термін», яким користуються і

експерти ІОМ. Таким чином, мігранти – це особи, які були змушені покинути місце або країну свого постійного проживання через зовнішні примусові чинники (війна, переслідування, небезпека тощо) або особисті мотиви.

У фокусі нашого дослідження перебувають українські мігранти, зокрема ті, хто виїхав з України до Канади після 24 лютого 2022 року. Відтак, у дослідженні поняття «український мігрант» і «дорослий український мігрант» вживаються синонімічно до поняття «мігрант».

Здійснено аналіз інших ключових понять, таких як: діаспора, адаптація, інтеграція, дорослий, формальна, неформальна та інформальна освіта. Це дозволило уточнити їх сутність в україномовному та англomовному наукових контекстах, обрати найбільш відповідні сутнісні характеристики для визначення досліджуваного явища з точки зору педагогічної науки, а також уникнути неоднозначності у процесі дефінітивного аналізу.

У результаті вивчення та систематизації наукової літератури з проблем освіти дорослих мігрантів з'ясовано, що це питання активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Однак в українському науковому середовищі освіта дорослих мігрантів вивчається в контексті загальної освіти дорослих у процесі порівняльно-педагогічних досліджень. З огляду на проблематику наукові праці було поділено на такі групи: у широкому контексті – фундаментальні дослідження з освіти дорослих та порівняльно-педагогічні дослідження; у вузькому контексті – дослідження канадської системи освіти дорослих та безпосередньо освіти і навчання мігрантів.

Натомість зарубіжні розвідки з питань освіти дорослих мігрантів стосуються насамперед визначення економічних переваг для приймаючих країн, сприяння загального добробуту мігрантів та мовної підготовки мігрантів, яка розглядається як основний інструмент їх успішної інтеграції в нове суспільство. Окремий напрям становлять інклюзивність і соціальна спрямованість освіти і навчання мігрантів як соціально вразливої категорії населення.

Теоретичний аналіз проблеми освіти дорослих мігрантів засвідчив, що зазвичай підготовка мігрантів розглядається як континуум і складається з передвиїзної орієнтації (pre-departure orientation – PDO), навчання після переїзду (post-arrival training – PA) та інтеграційного навчання. За змістом PDO навчання включає вивчення комплексної інформації про приймаючу країну, зокрема цінності нового суспільства, його культуру, традиції, історію, мову, особливості громадського життя, транспорт, працевлаштування та інші важливі побутові й професійні питання. Після переїзду мігрантам пропонуються різноманітні перехідні освітні програми (bridging programs), що покликані подолати прогалини у знаннях і навичках та сприяти працевлаштуванню. Інтеграційне навчання охоплює дві складові: навчання членів громад і співпрацю стейкхолдерів.

Усі етапи освіти і навчання дорослих мігрантів є послідовними, взаємодоповнювальними та спрямованими на сприяння успішній інтеграції мігрантів у суспільство. Ефективність такої моделі підтверджується статистикою. За останні два десятиліття міжнародні програми навчання охопили майже 900 000 дорослих мігрантів у понад 70 країнах світу (ІОМ МТР Overview, 2023). Вивчення тематичного і змістового наповнення зазначених навчальних програм дозволив

виокремити їх пріоритетні напрями: культурна орієнтація; мовна підготовка; орієнтація на працевлаштування; технічна/професійна підготовка.

У другому розділі – «**Становлення і розвиток освіти дорослих мігрантів у Канаді**» – здійснено ретроспективний аналіз української міграції в Канаді і процесу формування української діаспори; проаналізовано соціально-економічні та культурно-освітні характеристики типового українського мігранта та на їх основі укладено його профіль; вивчено історичні передумови та сучасний стан освіти дорослих мігрантів, виокремлено й схарактеризовано етапи її розвитку; досліджено державну політику Канади щодо соціальної і гуманітарної підтримки дорослих українських мігрантів у першій чверті ХХІ ст.; виокремлено й охарактеризовано основні напрями організаційно-педагогічного забезпечення освіти дорослих мігрантів у Канаді; розглянуто зміст, форми і методи навчання дорослих українських мігрантів у Канаді у першій чверті ХХІ ст.

Проаналізовано історію розвитку діаспори українців у Канаді, яка є доволі потужною етнічною громадою, що активно підтримує українських мігрантів, допомагає адаптуватися та інтегруватися у канадське суспільство та ринок праці і водночас прагне зберегти етнічну самобутність українців. Історія її формування сягає кінця ХІХ ст. В авторську періодизацію було покладено ідею канадських науковців М. Стіка (M. Stick) та Фенг Гоу (Feng Hou) про війну як примусовий чинник масового переселення українців до Канади у пошуках прихистку. Періодизація розвитку української громади включає п'ять етапів: перша хвиля (довоєнна) – кінець ХІХ ст. – 1914 р.; друга хвиля (міжвоєнна) – 1920-1939 рр.; третя хвиля (повоєнна) – 1945-2000 рр.; четверта хвиля (глобалізуюча) – 2014-2016 рр.; п'ята хвиля (воєнна) – березень 2022 р. – дотепер.

Відповідно до кожного етапу розвитку освіти дорослих мігрантів у Канаді було створено культурно-освітній профіль типового українського мігранта та простежено зміни в його рівні освіченості. Перша хвиля міграції складалася переважно з неписемних або малограмотних українців; друга хвиля включала малоосвічених селян і добре освічену інтелігенцію; третя хвиля представляла освічених і кваліфікованих фахівців у різних професіях, наукових і мистецьких сферах; четверта хвиля складалася з освіченої молоді, яка вже володіла англійською мовою; п'ята хвиля включала високоосвічених фахівців із високим рівнем володіння англійською мовою. З'ясовано, що сучасний український мігрант відрізняється від мігрантів інших етнічних груп за такими критеріями, як: рівень освіти, демографічні характеристики та рівень володіння мовою.

Дослідження історичних передумов розвитку освіти дорослих мігрантів у Канаді дозволило простежити еволюцію її становлення та визначити як позитивні, так і негативні зміни. На основі аналізу нормативно-правових документів, що регулюють міграційну політику Канади, та виявлення змін у системі освіти дорослих, які стосуються мігрантів, виділено три ключові етапи її розвитку:

- зародження і розвиток освіти дорослих мігрантів (1895 р. – 1970-і рр.);
- становлення освіти дорослих мігрантів (1976 р. – 2000-і рр.);
- інтеграція освітніх можливостей для дорослих мігрантів (2002 р. – дотепер).

Вивчення державної політики Канади щодо соціальної та гуманітарної підтримки дорослих українських мігрантів у першій чверті ХХІ ст. дало змогу

визначити та охарактеризувати її складові, що включають *програми федерального рівня*: спеціальна міграційна програма CUAET, федеральна програма об'єднання українських родин, трирічна програма Міністерства у справах імміграції, біженців і громадянства Канади) та окремі *програми провінцій*. На прикладі провінції Онтаріо, де проживає біля 47% мігрантів, було проаналізовано освітні можливості для дорослих українських мігрантів.

Встановлено, що допомогу мігрантам надають різні групи стейкхолдерів (бібліотеки, школи, спеціалізовані агенції), кожна з яких виконує свої специфічні завдання та пропонує унікальні освітні послуги. Однак спільним пріоритетом для всіх є мовна підготовка дорослих мігрантів. Проаналізовано освітні програми й навчальні курси, що пропонують кожна з цих груп, і визначено їх основні характеристики.

Визначено, що у соціально-гуманітарній підтримці українських мігрантів у Канаді чітко простежуються дві тенденції, що притаманні й розвитку української діаспори: 1) всебічна підтримка для інтеграції у нове суспільство; 2) прагнення зберегти національну ідентичність.

Аналіз основних напрямів організаційно-педагогічного забезпечення освіти дорослих мігрантів у Канаді було зосереджено на вивченні можливостей неформальної та інформальної освіти. Розглянуто освітні програми, доступні для дорослих мігрантів, й встановлено, що третина з них (31%) у сфері неформальної освіти охоплює такі теми, як: пошук роботи, підготовка до працевлаштування, бізнес, робоче місце, професійні комунікації та мовна підготовка. Основні програми фінансуються на федеральному рівні, зокрема: Програма робочих стратегій (Canadian Job Strategies – CJS), Навчання мови ринку праці (Labour Market Language Training – LMLT), Мовна підготовка для новоприбулих (Language Instruction for Newcomers to Canada – LINC), Програма поселення та адаптації іммігрантів (Immigrant Settlement and Adaptation Program – ISAP) тощо. Визначено їх ключові характеристики, переваги, недоліки та андрагогічні принципи. Результати аналізу дозволили узагальнити напрями організаційно-педагогічного забезпечення освіти дорослих мігрантів у Канаді (рис. 1).

Аналіз змісту, форм і методів навчання дорослих мігрантів-українців показав їх значну різноманітність. Встановлено, що зміст навчальних програм варіюється від питань пошуку житла та вивчення офіційної мови приймаючої країни до програм саморозвитку та професійного зростання. Форми і методи навчання також відзначаються широкою різноманітністю. Окрім класичних форм і методів (лекції, семінари, тренінги, зустрічі, консультації, тести тощо), активно використовуються інноваційні, зокрема вебінари, екскурсії, майстер-класи, віртуальні інтерв'ю, менторство, волонтерство та різноманітні культурно-просвітницькі заходи. Охарактеризовано їх особливості, визначено причини популярності серед мігрантів та оцінено ефективність використання для сприяння адаптації й інтеграції українських мігрантів у канадське суспільство.

Рис.1. Напрями організаційно-педагогічного забезпечення освіти дорослих мігрантів у Канаді. Джерело: розроблено автором.

Найбільш оптимальним форматом навчання новоприбулих є змішане навчання (blended learning), яке завдяки підвищеній гнучкості, персоналізованому підходу, інтерактивності, соціальній спрямованості та економічній ефективності набуло широкого застосування й у процесі соціально-гуманітарної підтримки мігрантів у Канаді.

У третьому розділі – «**Перспективи розвитку освіти дорослих мігрантів в Україні**» – проаналізовано сучасний стан освіти різних категорій дорослих мігрантів в Україні; здійснено аналіз законодавчого забезпечення міграційно-інтеграційної політики України; описано результати соціологічного аналізу освіти українських мігрантів-біженців у Канаді в першій чверті ХХІ ст.; за результатами опитування дорослих українських мігрантів у Канаді визначено освітні потреби наших співвітчизників задля їх інтеграції в нове суспільство і ринок праці; окреслено напрями творчого використання конструктивних ідей канадського досвіду у вітчизняній практиці.

Україна має певний досвід з управління міграцією, насамперед щодо законодавчого і нормативно-правового забезпечення. Станом на 2022 р. налічувалося близько 85 нормативно-правових документів з питань міграції: закони, постанови, концепції, стратегії, накази різних міністерств тощо. Зазначені документи регулюють різні аспекти міграційно-інтеграційних процесів. Їх аналіз засвідчив наявність прогалин і проблем, основними з яких є: відсутність єдиної державної політики з питань міграції та інтеграції, непослідовність норм у підзаконних актах, відсутність стратегічного планування, декларативний характер

запланованих заходів, відсутність ефективних програм інтеграції й реінтеграції мігрантів тощо.

Як свідчить аналіз ситуації з мігрантами в Україні, освіту і навчання дорослих мігрантів використовують як дієвий інструмент урегулювання міграційної політики в країні, пріоритетними напрямками при цьому є: вирішення мовної проблеми; навчання мігрантів-іноземців у формальній освіті; навчання дорослих мігрантів у неформальній освіті.

Дослідження показало, що на практиці основною проблемою є вивчення державної мови, адже упродовж тривалого часу мігранти вивчали не українську, а російську мову. Навчально-методичне забезпечення та методики вивчення мови також розроблялися російською мовою, у результаті чого українською мовою вільно володіють лише 9,6% мігрантів-іноземців, тоді як російською – 47,5%. Тому для мігрантів-іноземців в Україні мовне питання набуло особливої значущості та зумовило додаткові виклики: недостатній рівень знання української мови як державної мови; відсутність спеціальних освітніх україномовних пропозицій для мігрантів-іноземців тощо.

Для перевірки теоретичних висновків щодо ефективних освітніх засобів інтеграції мігрантів у суспільство і ринок праці та з'ясування їх освітніх потреб було здійснено мета-аналіз освіти українських мігрантів-біженців. Розроблено анкету й проведено опитування дорослих українців, які виїхали до Канади через розв'язану РФ війну проти України. З'ясовано, що 79,2% респондентів скористалися програмою CUAET. Опитування дало змогу створити профіль сучасного українського мігранта, особливістю якого є його високий рівень освіченості (66,7% мають вищу освіту, з них 12,5% – науковий ступінь; 4,2% – професійно-технічну освіту), знання англійської мови, прагнення працевлаштуватися на новому місці відразу по приїзду, готовність навчатися й особистісно розвиватися (70,8% потребують нових знань і готові навчатися). Більшість українців у Канаді поінформовані про освітні можливості, що їм пропонує ця країна (62,5%). 45,8% респондентів відвідують мовні курси з вивчення однієї з офіційних мов Канади. На думку опитаних, найефективніші форми навчання є ті, що були рекомендовані знайомими (45,8%), та сприяють працевлаштуванню (33,3%) і професійному розвитку (29,2%).

На основі аналізу та критичного осмислення отриманих результатів дослідження, а також з врахуванням відповідей українських мігрантів у Канаді було визначено спільні цілі для усіх стейкхолдерів міграційно-інтеграційних процесів, загальні принципи та прогресивні ідеї адаптації й інтеграції дорослих мігрантів у Канаді завдяки освіті. Загалом це уможливило окреслення напрямів творчого використання здобутків канадського досвіду у вітчизняній практиці на загальнодержавному, регіональному, інституційному рівнях та рівні громад, з урахуванням методологічного, теоретичного і практичного аспектів, що охоплює організаційну та процесуальну складову.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів порівняльно-педагогічного дослідження освіти і навчання дорослих українських мігрантів у Канаді в першій чверті XXI ст. з метою

з'ясування конструктивних ідей досвіду цієї країни та критичного осмислення можливостей їх творчого використання свідчить про досягнення мети, виконання поставлених завдань дослідження й дає підстави для таких висновків:

1. Політична, економічна та соціальна нестабільність у світі зумовила значне посилення міграційних процесів. Ефективним інструментом для успішної адаптації та інтеграції мігрантів у нове суспільство і ринок праці є освіта і навчання. У випадку планової міграції процес підготовки дорослих мігрантів починається ще в країні їхнього постійного проживання та продовжується після прибуття в приймаючу країну. З'ясовано, що тривалість і формати навчання для мігрантів у різних країнах варіюють, але спільною метою є сприяння успішній адаптації й інтеграції мігрантів через набуття нових знань та умінь.

Аналіз поняттєво-категоріального апарату засвідчив, що термінологія дослідження є складною, диференційованою та в багатьох випадках суперечливою. Для аналізу було обрано загальноживані поняття стосовно людей, змушених залишити місце постійного проживання: біженці, шукачі притулку, внутрішньо переміщені особи, іммігранти, емігранти. Визначено критерії для розмежування цих термінів, зокрема за напрямом переміщення (внутрішнє чи зовнішнє), причинами переїзду (примусові чи добровільні) та можливістю повернення. У дослідженні використовується термін «мігранти» як загальне поняття для позначення всіх, хто залишив країну постійного проживання, зокрема й українців, які вимушено виїхали до Канади після 24 лютого 2022 р. Виявлено, що основним мотивом їхнього переїзду була втеча від війни та пошук прихистку, трапляються випадки міграції з особистих причин, зокрема заплановані переїзди.

Проаналізовано сутність понять: «діаспора», «адаптація», «інтеграція», «дорослий», «формальна освіта», «неформальна освіта» та «інформальна освіта».

Аналіз наукових праць показав, що освіта і навчання дорослих мігрантів є предметом досліджень як українських, так і зарубіжних учених. Вітчизняні дослідники здебільшого розглядають навчання мігрантів у контексті порівняльної педагогіки, тоді як зарубіжні науковці акцентують увагу на соціально-економічних аспектах проблеми.

Зазначено, що активізація міграційних процесів спричинила збільшення кількості публікацій, присвячених питанням адаптації та інтеграції мігрантів у суспільство та на ринок праці приймаючих країн. Однак комплексні дослідження, присвячені освіті українських мігрантів у першій чверті XXI ст., відсутні.

2. Українська діаспора бере активну участь у процесах адаптації та інтеграції українських мігрантів у Канаді. Для розуміння викликів, що постають перед мігрантами в Канаді на шляху їх інтеграції у нове суспільство, а також ролі української діаспори в цьому процесі, було здійснено ретроспективний аналіз української міграції у цій країні. Основну увагу при виокремленні етапів розвитку діаспори було звернено на культурно-освітній профіль українців-мігрантів на різних етапах їх переселення до Канади, що дозволило визначити напрями навчання новоприбулих та роль представників української громади.

У результаті виокремлено п'ять хвиль розвитку української діаспори та простежено зміни рівнів освіченості українських мігрантів у Канаді: перша хвиля (довоєнна: кінець XIX ст. – 1914 р.), переважна більшість переселенців були

неписемними та малоосвіченими селянами; під час другої хвилі (міжвоєнна: 1920 – 1939 рр.) до Канади переїжджали малоосвічені селяни та добре освічена інтелігенція; під час третьої хвилі (повоєнна: 1945 – 2000 рр.) переважно освічені та кваліфіковані представники різних професій, галузей науки і мистецтва; четвертій хвилі міграції до Канади (глобалізуюча: 2014 – 2016 рр.) притаманно те, що більшість мігрантів становила молодь зі знанням англійської мови; п'ята хвиля (воєнна: березень 2022 р. – дотепер) характеризується тим, що до Канади мігрують високоосвічені фахівці різних професій зі знанням англійської мови.

У процесі ретроспективного дослідження розвитку діаспори в Канаді виявлено, що українська громада завжди підтримувала українських мігрантів у їхньому прагненні адаптуватися й інтегруватися у канадське суспільство та водночас намагається зберегти і примножити українську етнічну культуру, самобутність, зокрема через різні культурно-просвітницькі ініціативи.

Освіта і навчання для дорослих мігрантів стають ефективним засобом подолання бар'єрів на їхньому шляху до інтеграції у нове суспільство. Система освіти дорослих у Канаді розглядає дорослого мігранта як «нетрадиційного дорослого учня», тому зміни в системі освіти дорослих відображаються і в навчанні та підготовці дорослого мігранта до життя в канадському суспільстві.

3. Вивчення основних нормативно-правових документів з міграції, розвитку канадської системи освіти дорослих мігрантів та її організаційно-педагогічного забезпечення дозволив з'ясувати, що навчання дорослих мігрантів у Канаді відбувається в усіх підсистемах системи освіти дорослих (формальній, неформальній та інформальній). Навчання у формальній та неформальній освіті пропонується на федеральному рівні та рівні провінцій через різні освітні програми й навчальні курси. Визначено типові риси, що їх об'єднують, зокрема надання пріоритету мовній підготовці, яка здійснюється на андрагогічних принципах (проактивність, учнецентрованість, врахування потреб та інтересів мігрантів, практикоорієнтованість, використання життєвого досвіду, самоспрямованість та ін). Крім того, спільними рисами є фінансування (урядом чи його фондами та грантами від неурядових організацій або роботодавців); місце реалізації (освітніми закладами чи за їх межами); акцентування на вивченні однієї з офіційних мов Канади (загального чи професійного спрямування); створення на потребу канадського ринку праці (врахування специфіки провінцій і територій Канади та затребуваність у певних спеціальностях).

Студіювання навчальних програм, доступних дорослим мігрантам, дозволив виокремити їх основні тематичні напрями: пошук роботи, підготовка до роботи, бізнес, робоче місце та програми професійних комунікацій.

4. Повномасштабна війна на території України спонукала уряд Канади створити для українців, які потребували захисту і притулку, спеціальну міграційну програму CUAET «Канадсько-український дозвіл на екстрені поїздки» (Canada-Ukraine authorization for emergency travel). Програма передбачає перебування в Канаді українців та їх найближчих родичів до трьох років як тимчасових резидентів; право на працевлаштування; право на отримання освіти; право на отримання послуг з соціальної підтримки та адаптації; право на державне медичне страхування. По закінченню її дії українці можуть скористатися іншою

федеральною програмою – об'єднання українських родин чи іншими імміграційними програмами Канади федерального рівня чи рівня провінцій.

Аналіз соціально-гуманітарної підтримки українців, які переїхали до Канади за відповідною програмою, показав, що місцеві громади та українська діаспора активно сприяють підготовці новоприбулих до інтеграції в канадське суспільство. Було з'ясовано, що соціально-гуманітарна підтримка, насамперед освітня, надається українцям у бібліотеках, школах і спеціальних агенціях. Описано навчальні програми та курси, їх тематику, обсяг годин, умови участі в них та ін. Визначено спільну мету усіх залучених до соціально-гуманітарної підтримки українців та виявлено її певне протиріччя (впровадження ідеї крос-культурності, спрямованої на адаптацію та інтеграцію українців до канадського суспільства і ринку праці, а з іншого, підтримка національної ідентичності).

Найбільш затребуваною і популярною формою підготовки українців до життя у новій країні є навчання у змішаному форматі. Вебінари та онлайн-семінари поєднуються з тренінгами й майстер-класами офлайн. Тести та тестування мігрантів доступні онлайн і є популярним засобом оцінювання знань, умінь і навичок мігрантів, а також ефективним профорієнтаційним засобом. Інноваційними та дієвими формами і методами є віртуальне інтерв'ю, цифровий банк вакансій, різноманітні програми менторства, волонтерства та ін.

5. Результати онлайн-опитування українців, які виїхали до Канади через війну та скористалися програмою CUAET, підтвердили теоретичні висновки щодо культурно-освітнього профілю сучасного дорослого українського мігранта. Основними характеристиками сучасного українського мігранта в Канаді є високий рівень освіченості, працевлаштування в Україні у сферах, що вимагають високої кваліфікації та вищої освіти; знання англійської мови, прагнення працевлаштуватися в Канаді та фінансова незалежність. Українці, як і більшість мігрантів інших національностей, обирають місто як місце нового проживання. Середній термін їх перебування у Канаді становить понад рік. Більша половина опитаних не планує повертатися в Україну, тому готують необхідні документи для продовження терміну перебування в Канаді, працевлаштовуються і навіть готові змінювати напрям попередньої професійної діяльності. Задля цього їм потрібно набути нових знань і добре володіти принаймні однією з офіційних мов Канади.

Здебільшого українські мігранти знають про організації, що надають інформаційні та освітні послуги мігрантам. Однак більшість з них не використовує ці освітні можливості повною мірою, обмежуючись лише відвідуванням мовних курсів. Основними мотивами навчання є потреба в працевлаштуванні та можливості професійного розвитку. Важливим для інтеграції є продовження вивчення мови приймаючої країни, здобуття громадянської освіти та курси з професійного вдосконалення. Для кращої адаптації в новому суспільстві багато хто потребує фінансової, інформаційної, соціальної та психологічної допомоги.

6. Критичне осмислення канадського досвіду щодо використання освіти і навчання для адаптації й інтеграції мігрантів у суспільство і ринок праці, дозволило визначити основних стейкхолдерів в Україні, яким цей досвід став би у нагоді. До них належать: урядові установи, відповідальні за міграційні питання; науково-дослідні заклади; заклади фахової передвищої та вищої освіти,

післядипломної освіти, а також підвищення кваліфікації; центри зайнятості; центри освіти дорослих; неурядові організації та волонтери.

Конструктивні ідеї канадського досвіду з освіти дорослих українців-мігрантів було систематизовано на чотирьох рівнях: *загальнодержавному, регіональному, інституціональному і рівні громад з урахуванням* методологічного, теоретичного та практичного аспектів, відповідно до яких було сформовано науково-методичні рекомендації впровадження конструктивних ідей канадського досвіду в Україні.

На загальнодержавному рівні: передбачити у законі України «Про освіту дорослих» визначення цільової групи дорослих мігрантів як учнів, що мають специфічні освітні потреби; визначити «парасольковий» орган/структуру, з належними повноваженнями та відповідними ресурсами щодо інтеграційної політики усіх категорій мігрантів (ВПО, біженці, іммігранти, іноземці, громадяни). *На регіональному рівні:* на постійній основі забезпечити співпрацю з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, територіальними органами, підприємствами, установами тощо до проведення соціально-інтеграційної роботи з мігрантами; створити регіональні центри соціальної інтеграції для мігрантів усіх категорій у межах адміністративно-територіальних одиниць та передбачити безперешкодний доступ мігрантам до отримання відповідних освітніх послуг. *На інституціональному рівні:* забезпечувати професійну підготовку фахівців для роботи з дорослими мігрантами; активно використовувати освітній потенціал неформальної та інформальної освіти; урізноманітнити форми роботи з дорослими мігрантами та залучати науково-педагогічних працівників для розроблення навчальних програм для мігрантів. *На рівні громад:* формувати у членів громад толерантне ставлення до мігрантів, повагу до їх культури, традицій, звичаїв країни їх походження; створювати інтеграційні центри у місцевих громадах, що надають стандартний пакет послуг мігрантам за принципом «все в одному місці».

Пріоритетними завданнями для усіх стейкхолдерів мають стати: забезпечення вивчення мігрантами української мови як офіційної мови приймаючої країни; встановлення і підтримка двосторонніх взаємин між мігрантами і суспільством; заохочення мігрантів до набуття знань про історію, культуру українського народу; сприяння економічній самозарадності мігрантів.

Загалом імплементація позитивного досвіду Канади в Україні можливе за умови дотримання сукупності принципів в інтеграційних процесах мігрантів: партнерство та співпраця між усіма стейкхолдерами; чіткість і вимірюваність результатів ефективності інтеграційних заходів; осучаснення підходів до інтеграції мігрантів із більш активним використанням потенціалу неформальної та інформальної освіти; а також всебічна підтримка з боку суспільства.

Перспективними напрямками для подальших досліджень можуть бути: аналіз загальноєвропейського досвіду та досягнень окремих європейських країн щодо адаптації та інтеграції мігрантів у суспільство і ринок праці; використання можливостей формальної та неформальної / інформальної освіти для інтеграції мігрантів в українському контексті; наукове осмислення крос-культурної та андрагогічної підготовки персоналу для роботи з дорослими мігрантами тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дослідження

1. Білан, М. В. (2023). Освітні програми для дорослих іммігрантів у Канаді. *Вісник Черкаського національного університету*. Серія «Педагогічні науки». 3. 121-127. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-3-121-127>
2. Білан, М. В. (2023). Становлення і розвиток системи навчання дорослих мігрантів у Канаді. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 35. 21-31. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-35.21-31>
3. Білан, М. (2023). Освіта і навчання дорослих мігрантів у Канаді: огляд зарубіжної наукової літератури. *Вісник НЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 8. 8-47. [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.38-47](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.38-47)
4. Білан, М. (2024). Історична ретроспектива української міграції у Канаді: освітній аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2(24). 161-172. [https://doi.org/10.35387/od.2\(24\).2023.161-172](https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.161-172)
5. Білан, М. (2024). Світовий досвід підготовки учителів до роботи з учнями-мігрантами: крос-культурний аспект. *Порівняльна професійна педагогіка*. 13(2). 117-125. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13\(2\)-14](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13(2)-14)
6. Bilan, M. (2024). Cross-cultural teachers' training to work with migrant students. *Veda a Perspektivy*. 5(36). 168-177. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-5\(36\(-168-177](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-5(36(-168-177)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Білан, М. В. (2023). Профорієнтаційне тестування українців-мігрантів як засіб визначення можливостей їх працевлаштування: канадський досвід. *New ways of creating scientific ideas for implementation: Abstracts of I International Scientific and Practical Conference*. September 18-20, 2023. Varna, Bulgaria. 136-139. <https://eu-conf.com/ua/events/new-ways-of-creating-scientific-ideas-for-implementation>
8. Білан, М. В. (2023). Навчальна підготовка тренерів для роботи з дорослими мігрантами у Канаді. *Особистісно-професійне становлення педагога в контексті інтеграції України в європейський освітній простір: збірник матеріалів Всеукраїнської Інтернет-конференції*, м. Вінниця, ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. 2-3 листопада 2023 р. 22-26.
9. Bilan, M. (2023). Language learning courses for migrants in Canada as a tool of their integration. *Сучасні досягнення та перспективи науки та освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 15 листопада 2023, Житомир, Research Europe, Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 111-114.
10. Білан, М. (2024). Аналіз мовних програм для дорослих мігрантів у Канаді. *Проблеми, пріоритети та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 15 лютого 2024 р., Кременчук, Україна: Центр фінансово-економічних наукових досліджень. 21-22.

11. Білан, М. В. (2024). Розвиток крос-культурних навичок педагогів: вимога часу. *Мережева взаємодія Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та закладів освіти України і зарубіжжя: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 25 березня 2024 р.* 37-39. <https://zenodo.org/records/12510507>

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

12. Білан, М. В. (2024). *Освіта дорослих мігрантів: досвід Канади для України: науково-методичні рекомендації*. К: Ліра-К.

АНОТАЦІЇ

Білан М. В. Розвиток освіти українських мігрантів у Канаді в першій чверті ХХІ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної Академії педагогічних наук України, Київ, 2024.

Дисертаційна робота є порівняльно-педагогічним дослідженням проблем освіти дорослих однієї із вразливих соціальних груп – мігрантів, у тому числі українців, які знайшли прихисток у Канаді внаслідок повномасштабної війни, розв’язаною Росією проти України.

У дисертації охарактеризовано теоретичні основи дослідження проблеми освіти дорослих мігрантів, зокрема проведено аналіз поняттєво-термінологічного апарату та ступеня вивченості цієї проблеми у вітчизняному й зарубіжному науковому середовищі. Історико-ретроспективний аналіз української міграції до Канади дав можливість розробити власну класифікацію етапів її розвитку та створити освітньо-культурний профіль сучасного українського мігранта.

Було проаналізовано організаційно-педагогічне забезпечення освіти дорослих українських мігрантів у Канаді, а також розкрито зміст, форми та методи навчання дорослих українських мігрантів. Для підтвердження теоретичних результатів дослідження було здійснено соціологічний аналіз освіти українських мігрантів-біженців у Канаді в першій половині ХХІ ст. На критичній основі осмислення канадського досвіду інтеграції дорослих мігрантів через освіту було визначено напрями творчого застосування його конструктивних ідей у вітчизняній практиці.

Ключові слова: освіта дорослих, мігранти, українці, Канада, сучасність.

Bilan M. V. Development of education of Ukrainian migrants in Canada in the first quarter of the 21st century. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. Ivan Ziazium Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2024.

The dissertation is a comparative and pedagogical research of the problem of adult education of one of the vulnerable social groups – migrants, in particular Ukrainians, who

found a refuge shelter in Canada from the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine.

The dissertation characterizes the theoretical foundations of the research of the problem of the adult migrants' education, including the analysis of the research conceptual and terminological apparatus, the literature overview on the research problem in domestic and foreign scientific environments. It was found out that the term "a migrant" is ambiguous and has different content in various countries. Yet, it is commonly used by experts from International Organization of Migration and mass-media as "an umbrella term" to denote all types of migrating people. The analysis of training and education a planned adult migrant allowed the author to construct a continuum which includes pre-departure orientation, post-arrival training and further integration with the help of communities and through a collaboration of all stakeholders.

The historical and retrospective analysis of Ukrainian migration in Canada made it possible to create an author's classification of the stages of its development and create an educational and cultural profile of a modern Ukrainian migrant.

In addition, the historical prerequisites and the current state of adult migrants' education were studied, the stages of its development were identified and characterized. It was determined that the systematic education of adult migrants in Canada began in the 1960s with the study of the English language and went through the following stages: learning one of the official languages of the host country, without taking into account the fundamental principles of adult education; citizenship education for migrants from its broad understanding to a simple training for passing the Canadian citizenship test; using the educational opportunities of formal, non-formal and informal education as a means of integrating adult migrants into a host society.

Canada's public policy regarding social and humanitarian support for adult Ukrainian migrants in the first quarter of the 21st century was investigated. The organizational and pedagogical provision of adult migrants' education in Canada was analyzed. There was traced the same two trends as in the development of the Ukrainian diaspora: on the one hand, a comprehensive support for integration into the host society; on the other hand, preservation of national identity of Ukrainian migrants in Canada. Also, the content, forms, methods of education and training of adult Ukrainian migrants in Canada were revealed and they appeared to be rather diversified.

To confirm the obtained theoretical results of the research, the author conducted a sociological analysis of the education of Ukrainian migrant refugees in Canada in the first quarter of the 21st century. Based on the results of a critical analysis of the Canadian experience of using adult education for the integration of adult migrants into society, directions for the creative use of its constructive ideas in domestic practice were outlined.

Key words: adult education, migrants, Ukrainians, Canada, modernity.